

Visky István

A magyar börtön története

A magyar államiság történetét hűségesen végigkíséri a büntetés-végrehajtás története is. A magyar börtön sokszor fegyelmező és igazságszolgáltató intézményként, de olykor a hatalmi bosszú eszközeként is volt jelen a magyar közéletben. Történetét Marosi Krisztina és más történészek kutatásai nyomán foglalom össze.

A magyar büntetés-végrehajtás története a messze őshazáig nyúlik vissza. Ezt biztosan tudjuk, írásos emlékek híján ennél többet viszont nem. A vad lovasnépként számontartott magyar közösségben a nomád népekre jellemző bűnök és közösségi büntetések voltak minden bizonnyal elterjedtek.

Az idegenek felé megnyilvánuló ősi magyar erkölcsről viszont hű képet adnak a 9–10. századi nyugat-európai krónikák feljegyzései, amelyek nem fukarkodnak részletezni a finoman csak magyar kalandozásoknak nevezett rablóhadjáratok rémtetteit.

A honfoglalást követő államalapítás és a magyarok számára merőben idegen keresztény erkölcs és egyházi közvetítésű jogrend keretei között nem könnyen találták a helyüket derék magyar őseink. Hogy alkalmazkodásuk az európai normákhoz könnyebben történjen, nomád létükre kénytelenek voltak megismernedni egy számukra teljesen új intézménnyel: a börtönnel.

Amit nem szabad

Már első Árpád-házi királyaink vasos és szigorú törvénykönyveket adtak a népnek, amikben részletesen leírták és be is tartatták mindazokat a törvényeket, amelyeknek szellemében látták üdvösnek nevelni a népet.

Szent István, Szent László és Könyves Kálmán királyok különösen jeleskedtek a törvényalkotásban. Munkásságuk gyümölcseként megszülettek tehát azok a törvények, melyekből már teljesen világossá vált, hogy mit szabad, és mit nem. Aki pedig olyan cselekményt követett el, amit tiltottak, azt meg kellett büntetni. Nem tetszett ez minden esetben a magyaroknak, ezért királyainknak nem egyszer a toll és a tinta mellett a fegyver vasával is nyomatékositaniuk kellett akaratukat.

A magyar középkor mindennapjait az erőszak, a háború, az ínség, a nyomor és a járványok jellemezték. Az ember értékei ilyen viszonyok közepette csak élete, testi épsége, egészsége, becsülete, esetleg javai és személyes szabadsága voltak. Mint minden más népnél, a magyaroknál is a büntetések igazodtak mindehhez.

A büntetés-végrehajtás mozgatórugója a nyilvánosság és az elrettenés volt. A középkorban – nem csak a magyaroknál – a halálbüntetésnek

nemcsak maga a büntetés volt a célja, hanem az oktatás, figyelmeztetés, és a kellemest a haszonnal összekötése alapján a „szórakoztatás” is.

A „rettenet színházában” a vásárnapok piactereinek látványosságaként lefejezés, akasztás, keréketörés, megégetés, élve eltemetés, és még ki tudja hányféle agyafúrt kivégzési mód került bemutatásra. A per költségén kívül csak a hóhér munkadíját kellett megfizetni, melyre akár az elítélt vagyona is fedezetet nyújthatott. Olcsó, kényelmes és gyors megoldás volt tehát, nem beszélve arról az előnyéről, hogy a veszélyes elemet egyszer és mindenkorra kiiktatta a társadalomból.

A büntetés a magyar társadalmi élet szerves része lett nagyon hamar, a mindennapok élményének alkotóeleme. A középkori bűnhődés színpadi esemény, katartikus élmény, a tömegpszichózis sajátos megtestesülése volt.

Mindezt rendszeres időközönként törvénykönyvek kiadása kísérte, hogy az ámuló nép megtanulja, mit szabad és mit nem. A magyarok számára sajátosan új intézmény megszületésével megjelent egy új szakember is, a hóhér.

A magyar büntetés-végrehajtás történetében a hóhér külön szakmát jelentett. A hóhéri hivatást hosszú tanulóévek, mesterpróba és felesketés után általában a városi bírók által átnyújtott pallossal nyerte el a szakember. Mivel a korabeli ember megalázónak tekintette e hivatást, és borzadt a hóherral való érintkezéstől, családjával a közösségtől elkülönülve élte mindennapi életét: a településen kívül laktak, nem lehetett egyházi esküvőjük és temetésük, a templomban utolsóként részesülhettek az úrvacsora szentségében, és külön helyen ültek. Ennek okán gyakorta

egész hóhérdinasztiák alakultak ki: a mesterség apáról fiúra szállt.

Pedig a hóhér nem élt rosszul: a várostól kapott rendes évi fizetésen kívül az elvégzett munkákért – meghatározott díjszabás alapján – külön pénz, a másutt végzett tevékenységért „költségtérítés”, valamint „természetbeni juttatásként” lakás, élelmezés és – a kivégzettekről lekerülő – ruha illette meg. Kasszáját gyakorta gyarapította még a gyepmesteri (sintéri) feladatok ellátásából eredő bevétel is.

A hóhér feladatát képezte a halálbüntetés különböző nemeinek végrehajtásán kívül a vallomás kicsikarását szolgáló kínvallatás is. Ennek elvégzésére sokféle agyafúrt segédeszközt munkált ki a gyakorlat, ami aztán „nemzetközi szakmai körökben” is terjedt.

A munka megkönnyítése céljából az áldozatot vallató övvel rögzítették állandó testhelyzetbe, és egy kínzókörtének nevezett eszközzel – körte alakú, fából készült szájszecc, közepébe fúrt lyukkal a levegővételhez – akadályozták meg kiáltozását vagy a kínzó személy megharapását.

A tortúra részletesen szabályozott rendjében talán a legkisebb kint a hüvelykcsavar okozta: a hátra csavart kezű delikvens hüvelykujjára befelé nyíló fogakkal felszerelt szorítót tettek, melynek csavarásával nagy fájdalmat lehetett okozni. Hasonló célt szolgált a körömszorító, és a köröm alá helyezett, feszegethető túske vagy fadarab is.

Használtak kötélfűzőt, mely a húsba vágódó kötélen hatásán, és vallató létrát, mely az izom- és csontrendszer szétfeszítésén alapult. A kínzóhenger alkalmazásakor az áldozatot egy létrára szerelt, tüskékkel megtűzdelt hengeren

húzták végig, a lábcsavar pedig csizmaszerű, lábszárra húzható eszköz volt, mely a sípcsontra gyakorolt rendkívül fájdalmas nyomást.

Valószínűleg az egyik legrettegettebb szerszám azonban a hússzaggató pók lehetett: e sarló alakú eszköz fogai az olló mozgását követték, és – a fájdalmat fokozandó – áttüzesítve is használták.

A magyar tömlöc

A szabadságvesztés-büntetés megjelölésére napjainkban leginkább elterjedt börtön kifejezés meglepően későn, a 17. században bukkant fel először a magyar köznyelvben.

A korábbi magyar nyelvű szövegekben általában a tömlöc szó szerepel – mely valószínűleg a szláv *tyemnyicából* (sötét, elsötétített) ered, a latin forrásokban pedig a *carcer* és az *arestum* elnevezéseket használják.

A börtön szó eleinte nem az épületet, hanem az ítéletvégrehajtó házát jelölte. A hóhér házában tartották ugyanis fogva a lefűlelt gonosztevőket az ítélet meghozataláig, és itt történt a vallomás kikényszerítését szolgáló esetleges kínvallatás is. A pincékben, őrtornyokban, várárokban, várfalakban kialakított tömlöcök valószínűleg minden jelentősebb erődítménynek szerves tartozékai voltak.

Azt, hogy rabtartásra alkalmas helyiségek már közvetlenül az államalapítás után léteztek, több oklevél bizonyítja, melyek bizonyos bűnök elkövetőinek tömlöcöztetését írták elő. Szent István 2. törvénykönyvének 10. fejezetében írja: „Ha valaki pénteki napon, melyet az egész kereszténységben megtartanak, húst eszik, egy hétig

böjtöljön bezárva.” Szent László 2. törvénykönyvének 8. fejezetében rendelkezik a következőképpen: „Aki kivont karddal embert öl, vessék tömlöcbe a király ítélete szerint és osszák három részre minden vagyónát... Ne szenvedjen akasztófát vagy testi veszedelmet, hanem adják el mint számkivetettet, ha közrendű ember, ha pedig nemes embert kapnak ezen vétekben rokoni, azt nem kell eladni, hanem vessék tömlöc fogáságába.” III. András úgy rendelkezett, hogy: „Aki az erőszakoskodási ügyben megítélt büntetést nem képes megfizetni, vessék fogságra és megfelelő büntetéssel lakoljon.”

Zsigmond király 1435. évi II. törvényében szerepel a következő rendelkezés: „A kiról pedig kiderül, hogy esküje ellenére hamisan járt el, vagy hamis jelentést tett, az olyan, mint hamisító és hamis esküvő javadalmának (ha van neki) elvesztésével fogságba kerüljön.” Ezt a törvényt később Miksa kiegészítette, és a csaló és hitszegő ügyvédekkel kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy „mint csalókat és hamis esküvőket örökös fogságra vessék őket”.

Mátyás király 1486-os törvényében olvashatjuk: „A főbenjáró ítéletében marasztaltat bírója azonnal fogja el és egyezkedés végett három napig tartsa fogva: az egyezkedés nem sikerültével harmadnap szolgáltassa ki az ellenfeleknek.”

II. Ulászló rendelkezése szerint az előkelők a nekik kárt okozó szolgálkat „káruk megtérítése céljából elfoghatják (...), és azokat káraik megtérítéséig ott tarthatják”.

A 16. század közepére azonban olyan gyakorivá vált az ilyfajta tömlöcöztetés, hogy Ferdinándnak törvényben kellett megtiltania a „nyilvánvaló vétséget

Születés

vagy kihágásokat elkövető” jobbágyok börtönbe zárását. Miksa egyébként ezzel kapcsolatosan is adott ki dekrétumot, melyben a véghelyek kapitányait eltiltotta attól az elterjedt szokástól, hogy „valamely keresett ürügy alatt a szegény jobbágyoknak az elfogását, fogságba vagy tömlöcbe vetését pénz, termények kicsikarására használják”. Bölcsen tette.

A helyzetet sokszor az bonyolította, hogy ugyanazért a bűncselekményért más büntetés járt az ország különböző vidékein, igazodva természetesen az elkövető rendi helyzetéhez is: báró, köznemes, paraszt vagy városi polgár az illető. Azt, hogy azonosságok alig figyelhetők meg, a jogszabályi hiányosságokon kívül a törvényező hatóságok sokfélesége okozta.

Ráadásul nem feltétlenül kellett peres eljárás a tömlöcbe kerüléshez: a nagyhatalmú tartományurak éppúgy bebörtönözhatték politikai ellenfeleiket, kényelmetlenné váló családtagjaikat, engedetlen alattvalóikat, mint a befogott csavargókat, zsványokat vagy épp jobbágyaikat, hogy így csikarjanak ki minél nagyobb részt a termésből. A bebörtönzöttek többsége egyébként e társadalmi csoportból került ki, de csak attól az időtől fogva, mikor munkaerejükre már nem volt égetően szüksége földesuruknak.

Veszprém városa az egyik legősibb magyar város. Témánk tekintetében azért híres, mert az első utalásokat az intézményesített börtönre nézve itt találjuk. Már a honfoglalás előtti időkben – valószínűleg már az avar kortól – erős vár és fejedelmi székhely, a frank-szláv uralom alatt templomot építettek ide, és feltehetőleg Bezprem szláv csapatvezértől származik a város

neve is. A honfoglalás után nagy jelentőségű helyé Koppány lázadásának a vidéken történő leverése avatta, utána pedig egyike az ország első püspökségeinek, valamint a királynék koronázó- és lakóhelye. Katonailag fontos vára, egyházi létesítményei, valamint vármegegyei központ lévén az ispán jelenléte a környék legfontosabb településé tették.

Mint ilyen, bizonyára helyet adott tömlöcnek is, de erre közvetlen bizonyítékot nehéz találni az okiratok többségének elpusztulása és amiatt, mert a pereknél nem volt követelmény az írásbeliség. Ítéletek vagy rablajstrom tehát nem fellelhető, de ismerünk olyan „foglalkozásokat”, amelyek feladata kapcsolódott a rabok őrzéséhez.

Ismeretes, hogy várjobbágyok végezték a királyi váruradalmak gazdasági munkáit: földközösségben művelték a várbirtok, a falu határát, és hetes szolgálatot teljesítettek a központban. A várjobbágyok egyik csoportját alkották a csőszök, akik befogták a bitangságban talált állatokat, intézték a közhírré tételeket, és őrizték a tömlöcöket. Hozzájuk hasonlóak voltak a kajátók, akik közhírré tették a nádori közgyűléseket, átadták az idézéseket és egyéb kikiáltói tevékenységet végeztek.

Létüket és ezáltal a börtön létét is bizonyító írásos emléket a veszprémi várostörténeti kutatásoknak köszönhetően már 1275-ből találunk. IV. László király ugyanis adománylevelében adta a veszprémi Szent Mihály egyháznak – többek között – a veszprémi váralján lakó négy királyi csősz háznépét is.

Ugyanebből az időszakból nemcsak örökről, hanem rabokról is maradt fenn írásos emlék: három olyan dokumentumról tudunk, amelyekben a vár-

úr fogságában raboskodó személyek ügyében történt valamilyen fejlemény.

A középkori Veszprém azonban nem dicsekedhetett olyan nevezetes foglyokkal, mint például Visegrád, ahol a torony névadója, Salamon raboskodott I. László idején, majd Zsigmond király budai letartóztatása után, siklósi fogsága előtt. Vagy Buda vára, ahol a Csonkatoronyban Podjebrad Viktorin, Mátyás király sógora töltött hosszabb időt.

Természetesen a középkori várfogságot nem szabad összetéveszteni a 18–19. század speciálisan a politikai, államellenes cselekményekért kiszabott vagy ítélet nélkül foganatosított szabadságvesztésével.

Ha különlegességeket keresünk, ez idő tájt van bőven: Beckó börtöne egy sziklafennsík, ahol a rabok még az időjárás viszontagságainak is ki voltak téve, Boldogkő pedig kötélben engedte le elítélteit egy 5-6 méter mély verembe – innen nemigen vezetett visszaút.

És ne feledkezzünk meg a „csejtei szörnyről”, Báthory Erzsébetről, akit saját várába „falazott be” korának igazságszolgáltatása – valószínűleg koholmányok alapján. Haláláig egyetlen szobában élt, azt soha el nem hagyhatta, az ételt-italt csak egy piciny ablakon adhatta be neki a szolgálatára rendelt vénasszony, és kizárólag lelkipásztorával érintkezhetett.

Átmeneti jelleggel is történhetett egészen különös helyeken fogolyörzés. Veszprém vármegye hatóságai például Pápára áttelepülésükkor istállóban alakítottak ki átmeneti tömlöcöket.

A török kiűzése sem hozott különösebb változást a meglehetősen zavaros, szélsőségekkel tarkított hazai börtön-

viszonyokban, bár ekkor már említést érdemelnek a városok által fenntartott állandó tömlöcök is.

A kolozsvári tömlöc

A börtönök belső rendjét a középkorban nemigen szabályozták. Ritka kivétel ez alól a Kolozsvárott 1728-ban kidolgozott *Tömlöczi regulák*, melyhez a tömlöctartónak, cselédjeinek, és természetesen a raboknak is tartaniuk kellett magukat. A következőkben ennek néhány érdekesebb rendelkezését idézem.

A bíróság értesítése nélkül a tömlöctartó nem vehetett be és nem is bocsáthatott el rabot. A bevitt fogolytól el kellett venni kést, villát és minden egyéb vasszerszámot.

A büntetésre váró rabot éjjel-nappal vasban, bilincsben kellett tartani. A tömlöctartó kötelessége volt, hogy minden reggel és este megvizsgálja a rabok lábain levő vasakat, valamint ellenőriznie kellett a tömlöcnek és valamennyi rabtartó háznak a falait, vasakat, „fenekeit”, ajtajait és zárait. Este és reggel szemügyre kellett vennie, hogy nem történt-e valamiféle ásás, vésés, továbbá, hogy a rabok nem rejtenek-e ágyneműjükben földet vagy követ. A magisztrátusnak jelentette, ha bármilyen rendellenességet tapasztalt.

Mikor a tömlöctartónak a magisztrátus parancsára vagy valamely fogoly ügyében el kellett mennie, akkor a rabokat helyükön vagy az alsó tömlöcben, illetve a fogházban „erős zár alá bé rekessze”.

A tömlöctartó a magisztrátusnak jelentette, ha a rabok nem engedelmessékedtek neki, vagy éppen „helytelen cselekedetre conspirálnának”. A magiszt-

rátus gondoskodott a vakmerő, további gonoszságokat elkövetni szándékozó gonosztevők megzabolázásáról.

A tömlőctartó fizetését nem egészíthette ki az előírtnál magasabb összegű tömlőcváltság beszedése útján. A raboknak adott alamizsnapénzt a tömlőctartónak kellett őriznie, azt el nem pocsékolhatta. A perselyt csak hiteles személyek előtt nyithatta ki, és mindig fel kellett jegyeznie, hogy mikor mennyi pénzt vett ki, illetve tett be.

A tömlőctartónak kellett gondoskodnia a fa, a gyertya és a szén idejében való beszerzéséről is. A rabok pénzéből sem maga, sem cselédei számára nem költhetett, ugyanígy nem vehetett el azok kenyeréből, egyéb ételéből és italából sem. A kolozsvári tömlőc rendezett intézmény volt, de ez aligha vigasztalta az ott raboskodókat.

A 16. századtól kezdődően létrejövő polgárság és polgári öntudat alakította ki az áristom intézményét, hogy tekintélyes polgáraiknak, szorgalmas és tiszteletreméltó céhmestereiknek vagyoni viszályaikban, károkozásaik, avagy kisebb bűncselekmények esetén ne kelljen a szigorú, embertelen tömlőcbe kényszerülniük. Ezt a városházán vagy a városi őrség parancsnoka szálláshelyének elkülönített részén rendezték be, fő feladata a fogva tartás tényével való büntetés volt. Itt nem tartották hosszú ideig a rabokat, ha ez szükségesnek mutatkozott, átadták őket a vármegyének vagy a földesúr úriszékének. A polgárnak elég büntetés volt a szégyen, ami ezzel általában járt.

Ezzel ellentétben a városi carcerben, általában a városfalnál vagy a hóhér házánál – mely a benne uralkodó állapotok miatt testi gyötrelmet is jelentett – a súlyos bűncselekményeket elkö-

vetőket, és a nem városi polgárokat őrizték.

A két szabadságvesztési forma közötti különbség szembeötlő például Buda esetében: a Burgerstube (polgárszoba) működött áristomként, ahol az eltévelyedett polgár a Stadtwachmeister (csendbiztos) felügyelete alatt tölthette le büntetését, carcerként pedig a városháza pincéje szolgált, a Scherge (törvényszolga) őrzése mellett.

A vármegyék börtöneiben nem volt szükség ilyen differenciálásra, ezért az elkülönítés – ha létezett egyáltalán – meglehetősen egyszempontú volt: férfiak külön, asszonyok külön, kivétel talán Szeged, ahol a munkaképesség szerint osztályozták a rabokat, de ott is hamar belátták, hogy ez a fajta osztályozás még egy sor problémát vet fel.

A pallosjoggal rendelkező földesurak is üzemeltettek állandó tömlőcöt, melyet kastélyukban vagy uradalmi építményeik valamelyikében helyeztek el.

A falvakban csak ideiglenes jelleggel tartottak fogva bűnözőket: a helyszín minden valószínűség szerint a bíró házánál volt. Ez azért törvényszerű, mert itt állt a megszegyenítés fontos eszköze, a kaloda is.

A tömlőc korabeli gyakorlati alkalmazásáról leginkább Werbőczy István törvénné ugyan nem váló, de a bírói gyakorlatba beépülő, ily módon nagyhatású művéből, a szokásjogot rögzítő *Tripartitumból* (1517) kaphatunk képet.

Ebben a szerző a rabság több fajtáját különböztette meg az ellenség kezébe kerüléstől az eljárási fogságon át a büntetesként foganatosított tömlőcig. Utalt a fogva tartás körülményeire is, mikor előírta: a foglyot legalább kenyérrel és

vízzel el kell látni, és tilos testi bántalmazása. Az első tanácsot még csak-csak, de a másodikat legtöbbször csak fizetség ellenében tartották be.

Werbőczy a végrehajtás helyszíne szerint kétféle szabadságvesztést ismertet: „saját börtönben” a sértett (károsult, hitelező) tarthatta fogva a károkozót vagy a nem fizető adóst, „hivatalos tömlőc”-be pedig a bíró által elítélt személyek kerültek: „legott és nyomban fogságba teheti és – a mondott rend szerint – őrizet alatt tarthatja és büntetheti, nemesi szabadsága ellent nem állván”.

A nemesek megbüntetésére a 18. századtól kezdték a szabadságvesztést alkalmazni, eleinte kegyelemként, a halálbüntetés helyett, majd a rájuk ki nem szabható testi büntetések kiváltása céljából. Természetesen a főurak szobafogságszerű raboskodása össze sem hasonlítható az átlagos körülményekkel.

Jellemző II. Rákóczi Ferenc esete, akit felségsértés miatt tartóztattak le, rövid ideig Eperjesen őrizték, majd összegyűjtött gyanúsított-társaival együtt szállították át – nagyszámú fegyveres kíséretében – Bécsújhelyre, és akivel együtt raboskodott apródja, szakácsai és kiszolgáló személyzete is. Bár útja során két, karddal felfegyverzett őr vigyázta minden mozdulatát, és szobája előtt is ketten strázsáltak, mégis üzenetet tudott váltani társaival. Bécsújhelyi fogsága alatt pedig feleségével folytatott titkos levelezést kedvenc kuttyája segítségével. Hűséges ebe a nyakörvébe rejtett cédulákat gazdájának cellájából távozva a várkastélyban lakó gyóntatópaphoz vitte, aki kijuttatta őket a címzettnek. A kitarató, minden követ megmozgató asszony az

egyik őr is megvesztegette, így rendszeresen könyveket küldött be urának. Ám még ennél különösebb dolog is megesett: ugyancsak e katona szervezte meg, hogy parasztasszonynak öltözve látogatást tegyen nála, sőt az éjszakát is a férje cellájában töltse.

A nehéz rabláncok

A szabadságvesztés-büntetés súlyosbítására kétféleképpen nyílt mód: vagy a tartamát nyújtották minél hosszabbra, vagy a legkülönbélebb sanyargatásokkal kapcsolták össze.

Utóbbinak egyik lehetősége az éheztetés, böjt volt: a táplálónak amúgy sem nevezhető börtönkoszt megvonásával kenyéren és vízen tartották a delikvenst. Sajátos, hogy aki viszont megengedhette magának, az lehetőséget kapott a magánúton történő élelmezésre. Így válik érthetővé, miért fogták fel szigorításként az alkoholfogyasztás korlátozását avagy teljes tilalmát.

A súlyosbítás második lehetősége a testi fenyegetés alkalmazása volt. Ennek mértékét vagy már a bírói ítélet tartalmazta („hány bot méresék a bekerülőre”), vagy az intézet vezetőjének parancsára került rá sor. A bírói döntés általában előírta, milyen eszközzel (bot, vessző, sós vízbe mártott kötél), mikor, hány részletben történjen a verés. A végrehajtás vagy deresen folyt, vagy kikötés után korbácsoltak. A tömlőcbe bevonuláskor kimért botbüntetést „Willkomm”-nak (Isten hozott), a távozáskori ütlegelest „Abschied”-nek (viszontlátásra) keresztelte el a köznyelv. A büntetés egyébként a többi polgár okulására is szolgált: ilyenkor rendszerint megnyíltak a börtön kapui, és a becsődülő

tömeg végignézhette az eljárást, hasonlóan a kivégzésekhez.

A fogság elszenvetését harmad-sorban megnehezíthették a cellabeli mozgást korlátozó eszközökkel is: a kalodának például rengeteg fajtájával találkozhatunk – nemcsak megszégyenítő büntetőeszközként.

Létezett egy- és többszemélyes láb-, nyak- és nyak-kéz-kaloda (köznyelvi nevén: hegedű). A börtönben inkább a lábkalodát használták, hogy megakadályozzák a szökést (a különösen értékes foglyoknál még kézbilincssel is kombinálhatták).

A bilincsnak is számos fajtája létezett súly, nagyság és a felerősítés módja szerint. Általában 1000-3000 gramm közötti súlyúak voltak, a kézre kerülő viselte a bilincs nevet, a lábra vasat/golyóbist/béklyót vertek.

A „vasban letöltendő büntetés” bilincs és lábvas együttes alkalmazását jelentette. Még súlyosabb esetben láncokkal a falhoz, padlóhoz erősítették a szerencsétleneket álló, ülő vagy fekvő helyzetben – általában annak függvényében, hogy mennyire működött együtt a bírói tárgyalás során. A macskakodók rosszul jártak.

Ha mindehhez még hozzávesszük, hogy a börtönök sötétjébe ritkán jutott napsugár, és hogy a fűtéssel, szellőzéssel, takarítással nemigen foglalkoztak – már lehet némi fogalmunk a körülményekről.

A korabeli tömlöcök egészségügyi szempontból is kifejezetten veszélyesek voltak: a kitörő járvány ugyanis nemcsak a rabokat pusztíthatta el, hanem az őrszemélyzet közvetítésével átterjedhetett (és számos alkalommal át is terjedt) a börtönt fenntartó vár, város lakóira. Ennek ellenére a börtönlakók

rendszeres orvosi ellenőrzése, gyógyszerrel való ellátása meglehetősen bizonytalan, területenként eltérő volt. A magas halálozási arányt az előbbieken kívül az is okozhatta, hogy a rabok nem juthattak ki a szabad levegőre.

A századok előrehaladtával a fejlődés pozitív változást csak abban a tekintetben hozott, hogy kezdték felismerni a lelki nevelés és a munka fontosságát, bár ez utóbbit inkább gazdasági megfontolásból, az ingyen munkaerőt kihasználandó.

Az intézetekben elkezdtek egyszerűbb kézműves foglalkozásokat végeztetni a rabokkal (fonás, szövés, varrás stb.), és a 18. században már előfordult külső munkáltatásuk is: városi építkezéseknél vagy egy-egy rabot „kölcsönadva” magánszemélyeknek munkavégzés céljából. Az anyagi hasznot is adó eljárás nem váltotta be a hozzá fűződő reményeket, mert a szabad munka legtöbbször szökéssel végződött.

A foglalkoztatás mellett elfoglaltságot adhatott – volna – a tanulás is: ez külföldön írni-olvasni-számolni tanítást jelentett, magyar vidéken azonban gyakorlatilag nem létezett. Megtanultak viszont a rabok egymástól egy sor – a törvénytelenésekhez hasznos – módszert, amit szabadulásuk után sikerrel alkalmaztak is. Tehették, mivel az akkori jogrend még nem ismerte a visszaesés fogalmát úgy, ahogy azt ma ismerjük.

A hit és a vallás által nyújtott lelki támaszra nagy gondot fordítottak: csaknem minden börtön rendelkezett oltárral. De a lelkipásztorok tevékenysége eltéréseket mutat: a mise, istentisztelet megtartásán kívül egyéni elhivatottságtól függött, hogy mennyiben

próbaláltak könnyíteni a megtévelyedet-
tek helyzetén.

A középkori fogva tartás nem igényelt speciális beosztású épületeket, nem kellett fegyelmet tartani. Egyetlen egy vezérlő elv volt csak, hogy senki meg ne szökjön. Megállapíthatjuk: egyszerű és olcsó módszer volt. Azonban egyáltalán nem alkalmas arra, hogy a kevésbé rosszakat vagy az első ízben bűnösnek találtakat jó útra térítse, bűnbánatot ébresszen bennük. Viszont kitűnő hely a bűnözőmesterség kitanulására, és a szabadulás utáni tervszövögetésre.

A haladás felé tett első lépést börtön téren az jelentette, mikor felismerték a fennálló állapot helytelenségét, és felmerült az igény arra, hogy javítsanak a helyzeten. Erre hazánkban tulajdonképpen csak a reformkor szellemi pezsgésének idején, a fogházjavító mozgalom megjelenésével került sor.

Az Osztrák–Magyar Monarchia börtönei híresek voltak rendezettségükről és szigorúságukról. Bekerülni igen könnyű volt, kikerülni már annál nehezebb.

Úrnő